

JÁNOSI ZOLTÁN

Kerekes Elek Krúdy-sorozata

Húsvét jön, a feltámadás, a békesség, a nagy megbocsátások, reménykedések ideje, amikor a fák és a virágok zöldje betakar minden szögletet, kiálló fémpengét az emberi lelkekben is. Kerekes Elek és a soproni Pannonia Galéria vezetői tehát aligha választhattak volna alkalmasabb időpontot e Krúdy-képsorozat bemutatására, mint a megkésett tavasznak ezeket a zöld fény illatú első heteit. Amikor az egymásra, a múltba és a jövőbe nyíló emberi tekintetekben egyre inkább az újjászületés növekszik fel mértékké, a kozmosz, az Isten, a természet és az ember közös jel-szavává, szemben az eliramló napokkal, a mindent porrá és hamuvá rontó idővel.

Az ezt felmutató szándék pedig a Krúdy Gyula életművéből, sorsából kiragadott eseményekről, álmairól, hőseiről, sőt érzelmeiről és gondolkodásáról festett képekkel a 2006-os év tavaszának az egyik legnagyobb reménykedőjévé lépteti elő a festőművészt. Ennek az átütő lelki mozdulatának természetesen azok válhatnak részeseivé elsősorban, akik eljöttek ma ide, s eljönnek majd a következő napokban is, hogy egyszerre idézzék meg a nagy író emlékét, és gyönyörködjenek e tavaszba néző kettős tükörben. A két nyíregyházi: Krúdy Gyula, a szó és Kerekes Elek, a színek művészenek szívárványos beszélgetésében, szimultán üzeneteiben.

Egy-egy nagy művészi életmű értékminőségének kiemelt záloga az is, hogyan terjed ki más művészetekre, művészeti ágakra, mennyire van nyoma a kortárs és az őt követő alkotói világok beszélgetéseiben. A Krúdyét az irodalomban többek között Márai Sándor, Weöres Sándor és magyar költők verseinek sora emelte nagyra, Huszárk Zoltán és Sára Sándor műve pedig a filmművészetben állított máig nem évülő erővel középponti hősének, Szindbádnak emléket. A képzőművészet Krúdy-transzponálásába most Kerekes Elek lép be úttörő módon sorozatával, amely az ő kezén már nem egyedi, elszigetelt Krúdy-motivációkat tükröz, hanem egy teljes világgépet, táj-, ember- és történelemértelmezést. Hát hol is születhetett volna meg máshol az országban ez a nyomaiban, részutalásaiban is a legtágasabb írói egészre mutató körkép-illusztráció, mint éppen Nyíregyházán, Krúdy Gyula szülővárosában, amely környékével, a Bujtossal, a Sóstóval s az erdőbe futó utakkal együtt ennek a teljes írói világnak az egyik legfontosabb és legizgalmasabb, a látóasmód elemi paramétereit adó, felnevelő, primer forrása volt. Kerekes Elek ezekhez a forrásokhoz hajol oda kiemelt figyelemmel, amikor Krúdy tekintetén át varázsolja-villogtatja vissza az időből – például – a rég halott dámát és gavallérját, a tavon siklató csónakot, a nyíregyházi Vigadó épületének már-már emberarcú, „vén svihák” portréját, s ván-

doroltatja át ezen a tájon a vörösből zöldbe váltó, majd a sóstói erdő fái között végképp eltűnő postakocsit. A kor modern Noé bárkájaként működő fedélzetén egy teljes kor hőseivel: asszonyaival, uraival, hajviseletével, ruházatával, a kocsis derekának az íjakéra emlékeztető hajlásszögével, lovainak abrakillatával. Színeivel pedig Krúdynek elsőként a Nyírségben megpillantott s műveibe az itteni égről áthajlított szivárványát ragyogtatja ránk újra, azt a tüneményt, amit az író a maga által megszürt és megértett, a széppróza síkján elemzett, keserűségekkel teli valóság és egy méltóbb emberi élet esélyei közé emelt.

Szindbád vacsorája

Ez a szivárvány pedig igen erős jelkép – mondhatni, alapjelkép – az írói életmű megértéséhez éppúgy, mint Kerekes Elek látásmódjához: az író szemléletéhez és eszméihez hűen igazodó vizuális technikájához.

Köztudott, hogy az európai kultúrában – a kereszténység első lépéseitől fogva – a szivárvány a remény szimbólumaként van jelen, nem más, mint „Istennek az özönvíz után emberrel kötött szövetségének jele, amely szerint nem lesz többé özönvíz a földön”. Az égi tünemény ezzel a fogalmi aurával ível át a történelem századain, egészen a jelenünkig, ahol – éppen egy dunántúli magyar költő, Nagy László tollán – különös, egyszerre az európai történelem poklaira és a szakrális gondolati mezőkre nyíló jelentéssel újul meg. Azzal ugyanis, hogy a szivárvány olykor keresztként viselkedik, amelyre, azaz a reményre, föl is lehet feszülni. Az emberi jövőért tett művészi erőfeszítések kontinuitása ezért alighanem ebben a mondatban nyilatkozik

meg az egyetemes kultúrában is legvilágosabban: „Lángot ki lehel deres ágra?/ Ki feszül föl a szívárványra?” (Ki viszi át a Szerelmet) Ez a példázat, az örökké szívárványokra feszülő emberi lét nyilatkozik meg nagyszerűen, illetve válik szemmel láthatóvá, tapinthatóvá, sebeivel is elevenné, szinte elevenen fájdalmassá a Krúdy-inspirációk lényegét megértő Kerekes Elek vásznain, aki a gyermek és az ifjú Krúdy Gyula lépteinek ma is műveket virágozó helyéről érkezett ma ide.

Tangó

S a külső szívárványok mellett Krúdy megfesti szavaival a belsőt is. És ha a külsők ragyognak, ezek a belsők fájdalmasak. Krúdy Gyula a szívárvány sebeiről is beszél, miközben a két világháború közötti embert értelmezi. Az emberi magányra, elhagyatottságra, árvaságra, becsapottságra, a történelemtől elengedett kezű ember félelmeire, bizonytalanságára, az önmaga támadásaitól kifosztott európai lét arcai-

ra szivárog rá a szivárvány-szavak vére, és ott lappang, mint a farkasok árnyéka a sugárzó felületek, a fénylő dallamok, a színes metaforák fölött – a tragikum is.

Nos ezt a legkülönlegesebb Krúdy-varázslatot a legnehezebb átültetni bármilyen más nyelvre, a képzőművészet jelrendszerére is. A külső szivárványok, a látvány színei, fényei és árnyékai könnyebben megragadhatók, ilyenkor az impresszionizmus gyakorlata és technikája ügyesen vezetheti a festő ujjait. De a szivárvány fölsebzett, az emberben lakó belső vércöveinek rajza, a szívek mögötti ordas, a fény mögött settenkedő kés, a mosolyok mögött tátongó szakadék hatalmas próbára teszi a művészt. Nem pedig a kezét, hanem a szellemét. Mert a Krúdy-lényeghez itt jut el végleg, s akár az írónak, ekkor már neki is csak a Nagy Semmire lehet támaszkodnia, abból emelni „palotát, házat, erős várat”. A természetből, arcból, vonalból, festékből, foltból, hiányból, törésből, a perspektívák örök megszakadásából, a figura-homályból, a fényből kell megteremteni azt az eleven emberi lelket, ahol a szivárvány nem egyszerűen *lakik*, hanem *megtörténik*, sőt meg is sebződik, sőt darabjaira törik, sőt össze is roskad. De mindezt már saját, sugárzóan kibocsátott s a legvégben még ott izzó emlékezete előtt.

Mert Krúdy Gyula szivárványtekintetű ember volt, de a szivárvány sebéit is magán viselte stigmaként. S amit itt a képeken látunk, ezeket a sebeket is áttemelő kitűnő *műfordítás* is voltaképpen: magyarról magyarra, csak nem azonos jelrendszerben. Hanem a szó, a nyelv jeleit alakítva színekké, árnyakká s ragyogássá, a beszéd szivárványát minősítve át látvánnyá, befoghatóvá varázsolva ekként a tekintetekbe is.

Kerekes Elek ezt a Krúdyban élő, egyszerre tündökletes és fájó, kettős szivárványt fogta meg, ragadta elő a Krúdy-hagyatékából, villanó szemmel, a legérvényesebben. A líra alkatában jóllehet, mert az iskolák sorát kijárt művész sokféleképpen tud festeni, de amit a Krúdy-művekkel tesz, az bizonyosan költészet. Az ecsetvonások benne a metaforák, a tónusok benne a rímek, a kompozíció ritmussá, a figurák és a tárgyak allegóriákká és szimbólumokká válnak képein, a tájak vonásaiból pedig tagoló strófák lesznek, miközben – ráadásul – az egész képekbe fogott mű, hol erősebb, hol halkabb akkordokkal muzsikál, zenél. A fények, árnyak és színek kottájából leginkább hegedűk, nagybőgők, távoli hegyoldalakra kitett zongorák hangján beszél a világ, s ott mormol közöttük a nyáresti fenyves-hangú gordonka is. És nagyon sokféle módon és műfajban szól ez a Kerekes-féle zene, s valamennyin át Krúdy, avagy Szindbád, az író tükörképe suttog. Hozzánk beszél.

Dalban, szimfóniában, vonósnégyesekkel, miközben Kerekes Elek Krúdy kezének árnyéka nyomán karmesteri pálca helyett egyetlen szál ecsettel vezényli ezt a zenekart. Azt mondja, tiszták vagyunk, szépek vagyunk, igazak vagyunk – pedig szomorúak is vagyunk és elhagytak. Azt mondja, színes a remény, és a szivárvány a legelhagyatottabb ember szeméinek az ablakába is beköltöztethető, hogy igenis kiszínezhető a világ nagy szürke képeskönyve, benne a milliárdnyi lappal: az emberi sorsokkal.

De azoknak, akik meg akarják ismerni Krúdyn át az író szülővárosát és szülővidékét, Nyíregyházát és a Nyírséget is, ennél finomabb tartalmakat is üzennek a képek: azt, hogy a szindbádi színek – az alapélményt jelentő szivárvánnyal együtt – a nyíri tájon ébredtek meg, a tengerből itt maradt tó: a Sóstó fölötti mennybolton. Mert Krúdy nem az íróktól tanult elsősorban írni, hanem a nyírségi természet mondatánától: a Bujtosi tavon vibráló alkonyati fénynek a mellérendelő szintagmáit, az

akácok zúgásának végtelen kötőszavait, az ősszel a fákról leomló piros és sárga levelek hatalmas alárendelő szószerkezetláncainak folyamát és a Sóstón villanó fények és árnyak gyors mutatószavait írta bele novelláiba, regényeibe, és vegyítette eleven költészetté. A nyírségi fények, ízek, hangulatok, a szemünk sarkából kipörgő falevelek, a tó tükrére hullott vadgalambtollak, a tóban önmaguk árnyékait fürdető fűzfák és a fehérekötényes nyárfacsoportok hajladozásainak grammatikáját Kerekes Elek a festészet nyelvtanává varázsolta át. És itáliai: velencei, római és Európa egyéb geográfiai körzeteit Magyarországra és szűkebb hazájába hozó képei mellett, így lett ő az egyik legnyíregyháziabb festő. Krúdy vitorláján hajózva be a kisebb haza még ismeretlen, de jellegzetes, nyíri akcentussal beszélő, a természet anyanyelvét használó belső tágasságaiba, szindbádi útra kelve maga is, a különös fényekben pompázó Krúdy-hangulatok felé.

Utolsó út

Micsoda gyönyörű és szent fosztogatás ez! – kiálthatnának föl, akik jól ismerik, és nemcsak a szemükben, fülükben, de a sejtjeikben is őrzik ezt a szegény, az Isten háta mögötti nyírségi földet. Hiszen jól látható, hogy Kerekes a Sóstó csipkebokrairól, a megvéresedett sétány őszi gesztenyefaleveleiről lopja le a piros színt, a deresedő októberi füvekből keni vásznaira a zöldet, a kéket a Sóstón járó öregemberek riadt tekintetéből veszi, az ezüstöt pedig a tó halainak pikkelyeiről csillantja fel a képeire. Ezekből a természeti és emberi mikrotájakból áll össze a Krúdy-sugallta kép, majd a képek sora, azután az életmű ikonja. De a szentek arca helyén a Krúdy-látta világ, a Krúdy-érezkelte természet, a Krúdytól megragadott emberek arca tükröződik rajta, okulásul és tanulságképpen, a szivárvány mögött egy csöpp

iróniával is a magára oly nagyon büszke, eszére, erejére, a természetet igába vonó könnyörtelenségre annyira kevély ember iránt. Ugye, milyen törekenyek vagyunk? Ugye, mennyi látszat fog bennünket körbe? Sőt, a legnagyobb látszat talán éppen mi vagyunk, a fények, árnyak, színek, hangulatok és tárgyak eme örökké változó, nyugtalan konstellációjában. Mi: az esendőség fényből szőtt szobrai, jelenések csak a világfároról pergő falevelek, azaz a percek lombzuhogása alatt. Így lesz a színekből gondolat, a foltokból, hiányokból, az egymásba olvadó csöndeből pedig filozófia. Vagyis e képek mögött, a látvány halk izzásai alatt, a látható keretek mögötti néma emberi hátterekből Kerekes Elek most ezek felismerésére, sőt inkább ennél többre: érzékelésére tanít. S miközben Krúdy figuráit, arcait, a Krúdy pillantásaiba fogott régi Nyíregyházát festi, még szélesebbre tárja a Krúdy-befogadásnak azokat a mind izmosabb karjait, amelyek az utóbbi évtizedekben, különösen az utóbbi években fokozott erővel nyúltak a teljes magyar kultúrában Krúdy Gyula örökségéhez. S így lényegében azt a munkásságot folytatja az ecsettel tovább, amit az irodalomtörténészek tettek a pályát elemző tollaikkal.

Kerekes Elek boldog festő, mert a magányos Krúdyn át egy közösség teljesebb létélményét is kifejezni képes alkotó. Érti és érti nemcsak Krúdy Gyula, hanem a táj idegrendszerét is. A sóstói erdő mély lélegzetét, az égbe csillogó tó sugarakkal működő reflexeit, az embert golyocsba göngyölő párák puhaságát a parton és magát az embert is a tájban. Ezért lesz az első élményünk, ha ránézünk a képeire, hogy a lét minden durvasága, kíméletlensége ellenére ebben a világban otthon vagyunk. Ezért lesz ismerős a régen volt emberek mozdulata, a régen elhervadt virágok színe, még az eltűnt arca mélyülő egykori ránc is.

S noha egy kicsit fáj, egy kicsit szomorú, egy kicsit a múlt idő fenyegetésére is figyelmeztet, s ráadásul egy kicsit meg is csipked bennünket e képek világa, Kerekes Elek festményeiben nagyon jó otthon lenni. Mert az üzenik, hogy létezik lakható világ, létezik otthon, s ez az otthon megteremthető ezen a földön, és hogy nem vagyunk teljes kiszolgáltatottjai az időnek. A művészetben bizonyosan nem.

A csaknem 128 éve született és immár 73 éve az égbe ellépegetett Krúdy Gyula most tehát visszatér hozzánk e képekben, ide, az ifjúsága színtereiről, a *Boldogult úrfikoromban* múlhatatlan idővilágából a Pannonia Galéria falaira, s onnan beköltözik a tekintetünkbe, a szívünkbe is. És most sétáljanak közelebb a szivárványokhoz, szakítsanak a tekintetükbe egy-egy darabot, és vigyék el magukkal a hűség városában is Kerekes Elek nyíregyházi festőművész üzeneteit.

(Elhangzott 2006. április 2-án a Pannonia Galériában.)